

Jorina VERLI

EMIGRACIONI POLITIK DHE DIASPORA PËR ÇËSHTJEN E KOSOVËS MIDIS DY LUFTËRAVE BOTËRORE - RASTI BEDRI PEJANI

Abstrakt:

Në vitin 1913, Lëvizja Kombëtare Shqiptare pa t'i realizohej vetëm pjesërisht programi i saj politik. U krijua dhe u njoh shteti kombëtar, por në të u përfshinë vetëm të cingërtat si territoret etnike, ashtu edhe popullsia. Për pasojë, në Shqipëri dhe në diasporë, në radhët e emigracionit politik shqiptar, veçanërisht atij me origjinë nga Kosova dhe viset e tjera shqiptare të aneksuara nga Serbia dhe Mali i Zi (më pas Jugosllavia), mbeti detyrë për të ardhmen korrigjimi i vendimeve arbitrare të Fuqive të Mëdha. Situata ndërkombëtare në periudhën midis dy luftërave botërore nuk mundësonte realizimin e këtij synimi. Kështu, vëmendja dhe përpjekjet e elitës politike shqiptare në Shqipëri, e përfaqësuesve të diasporës, dhe përgjithësisht edhe e emigracionit politik të kësaj periudhe, u bashkuan në një pikë. Ideja e përbashkët ishte që fillimisht duhej konsoliduar shteti i pavarur shqiptar. Sa u përkte trevave shqiptare të copëtuara dhe të aneksuara nga fqinjët, mbeti të veprohej në drejtim të sensibilizimit të forumeve ndërkombëtare, të kancelarive të Fuqive të Mëdha dhe të opinionit publik evropian. Duhej rritur ndjeshmëria ndaj politikës së spastrimit etnik që po ndiqej nga qarqet drejtuese të Beogradit dhe duhej të pengohej me çdo kusht shkombëtarizimi i shqiptarëve. Bedri Pejani është një ndër figurat më të shquara të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare gjatë viteve të fundit të sundimit osman, një ndër drejtuesit e Komitetit Mbrojtja Kombëtare e Kosovës dhe një ndër përfaqësuesit kryesorë të emigracionit politik shqiptar në periudhën midis dy luftërave. Dinamika e veprimtarisë së tij për çështjen e Kosovës ishte përgjithësisht në sinkron me qëndrimet e organizatave patriotike të diasporës, të cilat synonin forcimin, zhvillimin dhe demokratizimin e Shqipërisë dhe bashkimin me të të Kosovës. Në këtë kumtesë do të paraqitet dhe argumentohet pikërisht ky orientim.

Fjalë kyçe: Bedri Pejani, diaspora shqiptare, irredentizmi, çështja e Kosovës, bashkimi kombëtar, Lidhja e dytë e Prizrenit.

Emigracioni politik dhe diaspora shqiptare kanë luajtur një rol të rëndësishëm në historinë politike dhe kulturore të kombit shqiptar, sidomos në periudha të vështira, kur vendit iu copëtuan territoret dhe u krijua si shtet me sipërfaqe e popullsi të përgjysmuar. Një nga figurat e mërgatës politike shqiptare të dalë nga Kosova, që përfaqësonte luftëtarin e pakompromis, i cili ia kushtoi jetën çlirimit të Kosovës dhe bashkimit të saj me shtetin shqiptar, me kontribut të jashtëzakonshëm në shërbim të çështjes kombëtare, ka qenë pa dyshim Bedri Pejani. Pikërisht veprimtaria e tij do të trajtohet në këtë kumtesë si shembull i veçantë që pasqyron angazhimin e emigracionit politik dhe të diasporës për çështjen e Kosovës midis dy luftërave botërore.

Fjala e mençur e Bedri Pejani për çështjen e Kosovës u dëgjua në Kryesinë e Komitetit “Mbrotjtja Kombëtare e Kosovës”. Së bashku me kryetarin e Komitetit, Hoxhë Kadri Prishtinën, Pejani, në detyrën e sekretarit të Komitetit, ishte formuluesi i promemorieve të shumta drejtuar Komandës së forcave ndërkombëtare, (të cilat qëndruan për njëfarë kohe në Shkodër edhe pas Luftës së Dytë Botërore,) gjithashtu drejtuar Konferencës së Paqes në Paris (1919-1920) dhe kancelarive të Fuqive të Mëdha.¹ Dokumentacioni i kësaj natyre, i paraqitur në frëngjisht, ishte produkt i njohurive të tij të shkëlqyera në këtë gjuhë.²

Paraqitja më koncize e çështjes së Kosovës dhe jo vetëm, nga prof. Bedri Pejani, u realizua në vitin 1921 në një forum ndërkombëtar, në Kongresin për Mbrotjtjen e të Drejtave të Popujve, të organizuar në Gjenevë, ku ai referoi si përfaqësues i “Komiteteve të Bashkuara të Shqiptarëve Irredentistë”.³ Referati i tij ishte i plotë për çështjen shqiptare nga Kosova deri në Çamëri. Ky referat ndikoi në marrjen e disa vendimeve nga Kongresi, si dhe për hartimin dhe miratimin e një rezolute në favor të “Shqipërisë Irredentiste”, të cilat iu komunikan telegrafisht Lidhjes së Kombeve dhe Konferencës së

¹ *Lufta e popullit shqiptar për çlirim kombëtar 1918-1920, Përmbledhje dokumentesh, Vëlimi I*, Tiranë, 2020, f. 61-62. Protestë e Komitetit “MKK” drejtuar Konferencës së Paqes në Paris, kundër masakrave të qeverisë serbe mbi popullsinë shqiptare në Kosovë, firmosur nga Hoxhë Kadriu e Bedri Pejani, Shkodër 4 dhjetor 1918, Dokumenti (më tej Dok.) 28.; shih edhe *AQSH*, Fondi (më tej F.) Komiteti “MKK”, Dosje (më tej D.) 47, Letër e K “MKK” mbi gjendjen e brendshme të Shqipërisë me të dhëna mbi politikën e pushtuesve të ndryshëm të vendit dhe mbi qëndrimin e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare, Shkodër 27 gusht 1919.

² *AQSH*, F. Komiteti “MKK”, D. 27; *Po aty*, Fondi Ministria e Punëve të Jashtme, D. 8, Telegram dërguar Lloyd George-it ku demaskohet Traktati i Fshehtë i Londrës dhe kërkohet respektimi i të drejtave kombëtare të popullit shqiptar, Shkodër 28 nëntor 1919, nënshkruar nga Hoxhë Kadriu, Bedri Pejani etj.

³ *AQSH*, F. Komiteti “MKK”, D. 56, Viti 1921, Dok. 12-16.

Ambasadorëve. Referati-memorie iu ofrua, shoqëruar me fakte të shumta për gjendjen e shqiptarëve në Jugosllavi, edhe opinionit ndërkombëtar, duke synuar sensibilizimin e tij për çështjen shqiptare ende në diskutim nga Fuqitë e Mëdha në ato momente. Në referatin e Bedri Pejani jo vetëm argumentohej gjendja e rëndë e shqiptarëve në viset e copëtuara, e cila ishte jashtë çdo standardi, që imponohej nga kartat ndërkombëtare të miratuara dhe gjithashtu kërkohej plotësimi i të drejtave të popullsisë shqiptare, por me guxim, pa shkelur normat e etikës diplomatike, u bëhej e qartë, si fqinjëve ashtu edhe Fuqive të Mëdha dhe gjithë opinionit publik se, pavarësisht vështirësive që paraqiste, çështja shqiptare kërkonte një zgjidhje të drejtë dhe përfundimtare. Pa një zgjidhje të tillë rajoni nuk mund të kishte qetësi.⁴

Referati i Bedri Pejani vlerësohet i argumentuar në nivele që nuk u arritën deri në vitin 1930, kur sekretarit të Lidhjes së Kombeve, James Eric Drummond-it, iu paraqit më 5 maj, po në gjuhën frënge, promemoria e tre priftërinjve katolikë (Gjon Bisak, Shtjefën Kurti, Luis Gashi, misionarë të Kongregacionit të Shenjtë “Propaganda Fide”), të arratisur nga Jugosllavia pas vrasjes së At Shtjefën Gjeçovit.⁵ Nuk është çudi që të provohet se në këtë promemorie është edhe dora e Bedri Pejani.

Bedri Pejani (1885-1946) ishte një politikan, veprimtar dhe publicist shqiptar, me origjinë nga Peja. Ai ishte aktiv në disa etapa të rëndësishme të historisë sonë kombëtare, duke përfshirë periudhën e fundit të Rilindjes Kombëtare Shqiptare, periudhën e Pavarësisë e të konsolidimit të shtetit shqiptar dhe më pas atë të Luftës së Dytë Botërore. Ishte pjesëmarrës në Kongresin e Manastirit (1908) me një aktivitet intensiv gjithnjë në rritje, çka e evidentoi si një figurë qendrore në vitet pas Luftës së Parë Botërore. Ai ishte një intelektual i formuar në Perandorinë Osmane dhe më vonë në perëndim, ku përvetësoi idetë e nacionalizmit modern. Mërgimi i tij në disa vende evropiane (Austro-Hungari, Zvicër dhe Francë) i dha mundësinë të vepronte më lirshëm politikisht.

B. Pejani ishte një nga themeluesit e Komitetit Kombëtar të Kosovës, organizatës më të konsoliduar kombëtare në vitet 1918-1920, e cila kishte për qëllim bashkimin e Kosovës me Shqipërinë me çdo mjet dhe mbrojtjen e të drejtave të shqiptarëve në Jugosllavi. Gjatë qëndrimit në Shqipëri e më

⁴ Po aty.

⁵ Marenglen Verli, *Shqipëria dhe Kosova - historia e një aspirote, Vëllimi I*, Tiranë: BOT-IMPEX, 2007, Promemorie e paraqitur në Lidhjen e Kombeve nga Dom Gjon Bisaku, Dom Shtjefën Kurti dhe Dom Luigj Gashi. (Origjinali në gjuhën frënge është publikuar në formën e një broshure).

vonë në mërgim, në shtete të ndryshme dhe pranë diasporës, Pejani, edhe në gjysmën e dytë të viteve 1920 dhe gjatë viteve 1930 do të ishte një nga figurat qendrore të mërgatës politike shqiptare në përgjithësi, por njëherësh edhe një nga organizatorët kryesorë të Komitetit të Kosovës, i cili vepronte nga jashtë Shqipërisë dhe Jugosllavisë në favor të çlirimit të Kosovës dhe bashkimit të saj me Shqipërinë. Ky komitet ishte shumë aktiv në radhët e mërgatës edhe në diasporën shqiptare në Zvicër, Austri dhe Turqi, ku pati sukses të mobilizonte bashkatdhetarët për aksione politike dhe propagandistike.⁶

Pas angazhimeve politike në Shqipërinë e viteve 1918-1924, Pejani u detyrua të kalonte një pjesë të jetës në mërgim, ku vazhdoi të angazhohej në aktivitete politike. Ai jetoi në disa vende të Evropës, u orientua majtas e djathtas, duke u përpjekur të ndërkombëtarizonte dhe të gjente mbështetje për çështjen shqiptare, veçanërisht për çështjen e Kosovës. Në gjysmën e parë të viteve 1920, ai shpresoi në përkrahjen e Anglisë dhe ShBA-së për zgjidhjen e çështjes shqiptare, sepse gjykonte se fuqitë e Europës Qendrore, humbëse në Luftën e Parë Botërore, nuk kishin më peshë në arenën ndërkombëtare. Më pas, në interes të çështjes kombëtare vendosi lidhje edhe me Federatën Ballkanike. Në këtë kuadër ndodhi bashkëpunimi dhe afrimi me “Komitetin Nacional Revolucionar Shqiptar” (KONARE), të drejtuar nga Fan. S. Noli, me “Komitetin e Organizatave Nacionale Revolucionare Ballkanike” (KNRB) i disa anëtarëve të Komitetit të Kosovës dhe seksionit të Kominternit, si dhe afrimi dhe miqësia personale e B. Pejanit me personalitete të Federatës Ballkanike (Seksioni i Kominternit), si Gjergj Dimitrovi dhe Seksionit Revolucionar të Berlinit (Seksioni i Kominternit), si: Ernest Telman, Vilhelm Pik etj.⁷

Deklarimi i Partisë Komuniste jugosllave në Kongresin e saj të IV, mbajtur në Dresden, për shpërbërjen e Mbretërisë shumëkombëshe Jugosllave të kthyer në “burg popujsh” dhe bashkimin në këtë kontekst të Kosovës me Shqipërinë, u vlerësua nga Bedri Pejani si opsion për zgjidhjen e çështjes shqiptare, që nuk duhej neglizhuar. Deklarimet e PKJ-së dhe Kominternit patën efekt deri

⁶ Fatmira Rama, Komiteti i Kosovës në bashkëpunim me organizatat e tjera politike (1925-1939), në vëllimin *Mbrojtja Kombëtare e Kosovës: Përmbledhje kumtesash*, Tiranë: Instituti i Historisë, Akademia e Shkencave, 2004, f. 129-149; Izber Hoti, Rigjallërimi i Komitetit “MKK” në prag të Luftës së Dytë Botërore, në vëllimin *Mbrojtja Kombëtare e Kosovës...*, f. 177-191; shih edhe *Historia e Shqiptarëve gjatë shek. XX, Vëllimi III*, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike, 2020, f. 598-618.

⁷ *Historia e shqiptarëve gjatë shek. XX...*, Vëll. III, f. 600, 603, 604; shih edhe: Marenglen Verli, *101 profile biografike: Nga Kosova për Kosovën: (Studime, skica, publicistikë, dokumente, ilustrime)*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2016, f. 179.

në Kosovë, ku në zgjedhjet e vitit 1921, PKJ-ja fitoi mjaft vota. Por kur më pas PKJ-ja dhe lëvizja komuniste ndryshuan qëndrim lidhur me trajtimin e çështjeve nacionale, B. Pejani u shkëput nga lidhja e tij me komunistët.⁸ Në mërgim, Bedri Pejani bashkëpunoi edhe me figura të ndryshme të mërgatës dhe të diasporës shqiptare, si: Ibrahim Jakova, Qamil Bala, Kostë Boshnjaku etj., si edhe me personalitete të huaja, për të gjetur mbështetje kundër shtypjes së shqiptarëve në trojet e tyre, të cilët po përjetonin gjenocid nga regjimi i Beogradit të Karagjeorgjeviçëve.

Pejani i kushtoi shumë rëndësi diplomacisë joformale - përmes shkrimeve, kontakteve me qarqe politike evropiane dhe pjesëmarrjes në konferenca ndërkombëtare, ai kërkonte ta mbante gjallë çështjen shqiptare në kancelaritë e Fuqive të Mëdha. Edhe pse shpesh pa sukses konkret, këto përpjekje ishin të rëndësishme për krijimin e një orientimi atdhetar të diasporës.

Gjatë Luftës së Dytë Botërore, Bedri Pejani ishte përsëri një figurë potenciale. Ai ishte një ndër personalitetet e Komitetit për Mbrojtjen e Shqipërisë Etnike, që kërkonte të përfitonte nga rrethanat e luftës për të realizuar bashkimin kombëtar të të gjitha trojeve shqiptare. Gjatë kësaj periudhe, ai ishte i papëlqyer nga administrata italiane e pushtimit.

Në vitet 1943-1944, pas kapitullimit të Italisë, ishte për njëfarë kohë kryetar i Lidhjes së Dytë të Prizrenit. Kuvendi themelues i Lidhjes i datave 16-20 shtator 1943, zgjodhi kryetar të parë Rexhep Mitrovicën. B. Pejani u zgjodh nga Kuvendi i Dytë (17-21 janar 1944) dhe u shkarkua nën trysinë e gjermanëve nga Kuvendi i Tretë i Lidhjes më 19 qershor 1944. Në vend të tij u zgjodh Xhafer Deva. Lidhja e Dytë e Prizrenit u shpërbë më 17 nëntor 1944.⁹ Nga veprimtaria e tij në gjysmën e parë të vitit 1944, Pejani u duk sikur bashkëpunoi edhe me gjermanët, duke që më vonë i solli akuza për “kolaboracionizëm”. Në fakt, ishin pikërisht gjermanët ata që e shkarkuan Pejanin nga drejtimi i Lidhjes së Dytë të Prizrenit.

Në harkun kohor të 5-6 viteve, B. Pejani adresoi në Londër (29.03.1939) kërkesën drejtuar Kryeministrit të Britanisë së Madhe, Chamberlain-it, për të marrë në konsideratë problemet themelore të kombit shqiptar dhe të bashkimit me Shqipërinë të trevave shqiptare të copëtuara.¹⁰ “Nuk ka veçse

⁸ Po aty.

⁹ *Historia e Popullit Shqiptar: Vëll. IV: Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj: 1939 - 1990: Botim i dytë i ripunuar*, Tiranë: TOENA, 2009, f. 138-140.

¹⁰ Emine Arifi - Bakalli, Një memorandum i Bedri Pejanit drejtuar O. N. Qembërlenit (1939), në revistën *Gjurmime Albanologjike: Seria e Shkencave Historike*: 28-29: 1998-1999, Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës, 2002, f. 235-243; shih edhe: *Arkivi i Institutit të*

një perspektivë të vetme që të mund të shpëtohet populli shqiptar prej gjendjes kaq të tmerrshme”, konkludonte në fund të memorandumit prof. Bedri Pejani, “dhe ajo shprehet me dy fjalë: territoret e copëtuara të Shqipërisë dhe të lëna jashtë, duhet t’i kthehen atdheut të vet”. “Për këtë”, theksonte ai, “ka vetëm një rrugë paqësore: t’i akordohet popullsisë së Shqipërisë së copëtuar një plebishit i lirë... Çdo zgjidhje tjetër nuk mund të përbëjë veçse një zgjidhje artificiale dhe nuk mund t’i kalojë caqet e një mase të rreme qetësuese”.¹¹

Në mars të vitit 1944, pasi nuk shihte më asnjë dritë në fund të tunelit, ndër të tjera edhe për shkak të raporteve të Londrës dhe në përgjithësi të aleatëve antifashistë me forcat komuniste dhe nacionaliste serbe ose jugosllave, B. Pejani ndërmori hapin e fundit, duke shpresuar të arrihej diçka për të mbrojtur shqiptarët në Kosovë dhe më gjerë, gjatë muajve të fundit të Luftës së Dytë Botërore.

Ai i shkroi Heinrich Himmler-it (njërit prej figurave qendrore të Rajhut gjerman pas Hitler-it, një letër me kërkesën që të autorizonte organizimin ushtarak masiv të popullsisë shqiptare, me idenë e krijimit të një armate të fuqishme shqiptare prej 120.000 vetash, e cila do të pengonte ripushtimin nga forcat antifashiste serbo-malazeze të partizanëve të Titos, apo të çetnikëve të Draža Mihailovićit.¹² Propozimin ia quajtën çmenduri, megjithatë “babushi”, sikurse e quanin në Kosovë, mendoi se e bëri të veten.

Në mars 1939 kishte vepruar duke analizuar frymën që mbizotëronte pas mbledhjes së Mynihut, ku, nën pretekstin e rishikimit të kufijve për të zgjidhur problemet e minoriteteve, përfaqësuesit e demokracive perëndimore, (ku spikaste roli i Kryeministrit të Britanisë, Chamberlain,) e toleruan Hitler-in në aneksimin e krahinës së Sudeteve (të banuar nga popullsi gjermane) prej Çekosllovakisë. Prof. B. Pejani me sa duket e konsideroi moment të përshtatshëm për të ngritur problemin e viseve shqiptare të copëtuara. Fundi i regjimit të Zogut po ndihej, Italia po vinte. Së paku britanikët mund të toleronin Italinë të merrte Kosovën.

Moment tjetër i përshtatshëm B. Pejanit iu duk edhe marsi i vitit 1944, kur kërkoi të armatoste masivisht popullsinë e Kosovës. Në shënimet e shkruara në spitalin e Tiranës, për të shpjeguar veprimtarinë e vet gjatë Luftës së Dytë Botërore, të titulluar “Veprimtaria ime në Kosovë gjatë dominatës italiane dhe okupatës gjermane”, B. Pejani shkruan se “në ditët e marsit 1944 flitej ngultas

Historisë (më tej AIH), F. “Katalogu”, Foreign Office, A1, V. 1944. Shënim: Në evidencën e arkivit, dokumenti është shënuar gabim sikur i përket vitit 1944.

¹¹ Po aty.

¹² M. Verli, *101 profile...*, f. 176-225.

se gjermanët projektonin krijimin e një blloku reaksionar serbo-shqiptaromalazez, për të shtypur njëherë e mirë lëvizjen e mareshallit Tito”.¹³

Ndërkohë, më 15 mars 1944, në një tubim në katundin Rogovë, Lidhjes së Dytë të Prizrenit iu duk i arsyeshëm prezantimi i një projekti që parashihnte organizimin e një ushtrie popullore deri diku të rregullt. “Kjo ushtri”, shkruan Bedri Pejani, “për mue ishte një forcë ma tepër e rrezikshme se sa e dobishme”.¹⁴ Atëherë ndryshe nga sa është interpretuar deri tani, kërkesa e B. Pejanit për të armatosur rreth 120.000 shqiptarë del të ketë qenë një *bluff* që luante “babushi”, i cili në këtë kohë ishte në krye të Lidhjes së Dytë të Prizrenit, por me pozita të lëkundura.

Sigurisht, veprimtaria e tij njihej mirë. Armiqësia e tij me italianët dhe internimi i tij prej tyre në gusht 1943 në Porto Romano, veprimtaria e tij në krye të Komitetit të Kosovës (që nga prilli i vitit 1941) dhe gjatë qëndrimit në zonën gjermane të Mitrovicës po atë vit, si dhe roli i tij për lirimin nga burgu i Pejës i disa dhjetëra komunistëve në momentet e kapitullimit të Italisë fashiste në shtator 1943, nuk u kishin pëlqyer gjermanëve. Ishte e qartë që ai kishte rol nismëtari në themelimin e Lidhjes së Dytë të Prizrenit dhe gjatë gjysmës së parë të vitit 1944 do të ishte kryetari i dytë i saj, por aktiviteti i tij i mëparshëm, i cili lidhet edhe me periudhën e gjashtëmujorit të parë të vitit 1944, përcaktoi zëvendësimin e tij në krye të Lidhjes me Xhafer Devën.

Gjithsesi, B. Pejani kishte prestigj të jashtëzakonshëm. Qysh në vitin 1931, diplomati britanik në Shqipëri, në karakteristikën që i dërgonte Foreign Office-it shkruante: “është armik i betuar i serbëve dhe apostull entuziast i irredentizmit shqiptar”.¹⁵ Pikërisht për shkak të këtij prestigji, më tepër se një dekadë më vonë, kreu i lëvizjes antifashiste në Kosovë, Fadil Hoxha, e ftoi t’u bashkohej ndjekësve të tij, por Bedri Pejani nuk pranoi duke thënë se i njihte mjaftueshëm serbët sa të mos bëhej palë aty ku ishin palë edhe ata.¹⁶

Pas përfundimit të luftës, Bedri Pejani u arrestua nga autoritetet komuniste shqiptare dhe iu dorëzua autoritete jugosllave. Ai vdiq në rrethana të paqarta në burgun e Prizrenit, në vitin 1946. Për shkak të kësaj pjese të fundit të jetës, vlerësimi për figurën e tij ka qenë i ndarë: për disa ai ka qenë një patriot i madh që luftoi me fanatizëm për bashkimin kombëtar, për të tjerë një figurë që u komprometua gjatë Luftës së Dytë Botërore, për shkak të lidhjeve me pushtuesit. Gjithsesi, Bedri Pejani është ndër figurat që nuk u largua kurrë

¹³ Po aty, f. 214.

¹⁴ Po aty, f. 219.

¹⁵ *AIH*, FO 371/15149. Karakteristika të përsionaliteteve shqiptare dërguar Londrës më 1931.

¹⁶ M. Verli, *101 profile...*, f. 218.

nga ideja e bashkimit të trojeve shqiptare. Ai e shihte mërgatën politike dhe diasporën si një instrument të domosdoshëm për realizimin e këtij synimi, duke qenë se brenda trojeve shqiptare shpesh kishte censurë apo represion.

Në vitet e Luftës së Dytë Botërore, nën pushtimin italian e më pas gjerman, Bedri Pejani i vlerësoi rrethanat si një mundësi për realizimin e aspiratës kombëtare. Ishte pikërisht përfshirja e tij në zhvillimet politike në Kosovë, e cila, sipas disa historianëve, duhej cilësuar si “kolaboracioniste”. Megjithatë, shumë studiues të tjerë e shohin dhe e justifikojnë veprimtarinë e atyre viteve të B. Pejanit si një zgjedhje të sforcuar të tij në një kohë pa alternativa reale për çështjen shqiptare. Përkundër fundit të dhimbshëm të jetës së tij, ideologjia e tij për bashkim kombëtar dhe roli i diasporës në politikë është përvetësuar nga shumë figura të mëvonshme. Ai është një nga shembujt më të hershëm të aktivizmit politik të diasporës shqiptare, që më vonë u bë thelbësor, veçanërisht në vitet 1990 dhe gjatë luftës në Kosovë.

Përfundime

Në përmbledhje, rasti i Bedri Pejanit tregon kompleksitetin në orientimin e mërgatës dhe të diasporës shqiptare në politikën që duhej ndjekur për zgjidhjen e çështjes kombëtare, e në kuadër të saj, edhe të çështjes së Kosovës. Megjithatë, në të gjitha rastet vihet re përkushtimi ndaj çështjes shqiptare, përpjekjet për ndërkombëtarizimin e saj, përpjekjet për gjetjen e aleatëve, por dhe kompromiset e rrezikshme që ndonjëherë u bënë në emër të interesit kombëtar. Rasti i Bedri Pejanit dëshmon se diaspora shqiptare ka qenë jo vetëm një burim mbështetjeje financiare dhe kulturore për vendin, por edhe një aktore politike aktive. E tillë ka qenë gjithashtu edhe mërgata politike e periudhës midis dy luftërave botërore. Veprimtaria e Pejanit në mërgim ngre çështjen e përdorimit strategjik të diasporës për interesa kombëtare, një temë që mbetet aktuale edhe në kohët moderne. Figura e tij, megjithëse komplekse dhe e debatueshme, përfaqëson një shembull të përkushtimit ndaj idealit kombëtar, edhe kur ky përkushtim vinte me kosto të larta personale dhe morale.